

УДК 376.016:81-028.31

О. М. Гриненко, Т. Л. Лактюшина, О. О. Суріна
alena_grynenko@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ НАВИЧОК СВІДОМОГО МОВНОГО АНАЛІЗУ

Grynenko O. M., Laktyushina T. L., Surina O. O. Peculiarities of formation of the habits of conscious language analysis of the junior school pupils with heavy speech disturbances / O. M. Grynenko, T. L. Laktyushina, O. O. Surina // Actual problems of the correctional education: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 77–86

О. М. Гриненко, Т. Л. Лактюшина, О. О. Суріна. Особливості формування в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення навичок свідомого мовного аналізу. Стаття присвячена проблемі формування в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення навичок свідомого мовного аналізу в процесі вивчення будови слова. Початковий курс української мови в спеціальній загальноосвітній школі для дітей із тяжкими порушеннями мовлення є одним з основних навчальних предметів. Провідна мета уроків української мови – забезпечення вільного володіння українською мовою як засобом спілкування та пізнання, а також успішна самореалізація особистості. Переважна більшість учнів спеціальної загальноосвітньої школи для дітей із тяжкими порушеннями мовлення має загальний недорозвиток мовлення. Діти зазначеної категорії мають дефекти фонетико-фонематичної, лексичної та граматичної будови мовлення. Неповноцінна мовленнєва діяльність впливає на формування у дітей інтелектуальної, сенсомоторної, сенсорної та емоційно-вольової сфери. Все це обмежує їхні можливості сприймання усного мовлення, прочитаного тексту, спілкування, перешкоджає процесу засвоєння знань і набуття певних умінь. На уроках української мови діти виконують різні види мовного аналізу (звуковий, лексичний, словотворчий, морфемний). Мовний аналіз сприяє розвитку в учнів логічного мислення, умінь користуватися розумовими прийомами аналізу та синтезу, усвідомленню навичок грамотного письма і правил побудови усного і писемного

мовлення. Особливість запропонованої методики полягає в тому, що вона враховує специфіку провідного мовленнєвого порушення і в цьому зв'язку – вибір основних напрямів навчання, які передбачають організацію послідовної діяльності учнів із формування розумових операцій із морфемами. У статті пропонується формувати в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення навички свідомого мовного аналізу в три етапи. Зміст роботи на кожному етапі визначається поступовим ускладненням навчального матеріалу з урахуванням збережених аналізаторів та їх функціонування в різних комбінаторних умовах. Так, на першому етапі навчання відбувається з опорою на зоровий аналізатор (використовуються прийоми наочного моделювання). На другому етапі зміст навчання ускладнюється за рахунок поступового усунення зорової опори та спрямування слухової уваги учнів на зміст завдання (використовуються види роботи, спрямовані на розвиток розумових операцій, як порівняння, аналіз, класифікація). На третьому етапі закріплюються та вдосконалюються навички фонематичного, морфемного, словотвірного аналізу, словотворче конструювання. На всіх етапах широко використовуються ігрові прийоми, проблемні завдання та лексичні вправи.

Ключові слова: молодші школярі з тяжкими порушеннями мовлення, мовний аналіз, усне мовлення, писемне мовлення, граматики, лексика.

А. Н. Гриненко, Т. Л. Лактюшина, Е. А. Сурина. Особенности формирования у младших школьников с тяжелыми нарушениями речи навыков осознанного языкового анализа. Стаття посвящена проблеме формирования у младших школьников с тяжелыми нарушениями речи навыков осознанного языкового анализа в процессе изучения состава слова. Начальный курс украинского языка в специальной общеобразовательной школе для детей с тяжелыми нарушениями речи является одним из основных учебных предметов. Главная цель уроков украинского языка – обеспечение свободного владения украинским языком как способом общения и познания, а также самореализация личности. Большинство детей специальной общеобразовательной школы для детей с тяжелыми нарушениями речи имеют общее недоразвитие речи. Дети данной категории имеют дефекты фонетико-фонематической, лексической и грамматической стороны речи. Неполноценная речевая деятельность влияет на формирование у детей интеллектуальной, сенсомоторной, сенсорной и эмоционально-волевой сферы. Все это создает трудности восприятия ними устной речи, прочитанного текста, общения, мешает процессу усвоения знаний. На уроках украинского языка дети выполняют разные виды языкового

анализа (звуковой, лексический, словообразовательный, морфемный). Языковой анализ способствует развитию у школьников логического мышления, умения пользоваться умственными приёмами анализа и синтеза, осознанию навыков грамотного письма и правил построения устной и письменной речи. Особенность предложенной методики заключается в том, что она учитывает специфику основного речевого нарушения и в связи с этим – выбор основных направлений обучения, которые предусматривают организацию последовательной деятельности учеников по формированию умственных операций. В статье предлагается формировать навыки осознанного языкового анализа в три этапа. Содержание работы на каждом этапе определяется постепенным усложнением материала с учетом сохранных анализаторов и их функционирования в различных комбинаторных условиях. На первом этапе обучение проходит с опорой на зрительный анализатор (используются приемы наглядного моделирования). На втором этапе содержание обучения усложняется за счет постепенного устранения зрительной опоры и направления слухового внимания школьников на содержание задания (виды работы, которые направлены на развитие умственных операций). На третьем этапе закрепляются и совершенствуются навыки фонематического морфемного, словообразовательного анализа. На всех этапах широко используются игровые приемы, проблемные задания и лексические упражнения.

Ключевые слова: младшие школьники с тяжелыми нарушениями речи, языковой анализ, устная речь, письменная речь, грамматика, лексика.

Принципова відмінність шкільного віку від усіх інших у тому, що мова й система її засобів стає предметом спеціального вивчення дитини. Тому серед предметів початкового шкільного курсу провідна роль у навчанні, вихованні і розвитку молодших школярів належить рідній мові. Початковий курс української мови в спеціальній загальноосвітній школі для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) є одним із основних навчальних предметів, провідна мета якого – забезпечення вільного володіння українською мовою як засобом спілкування та пізнання, а також успішна самореалізація особистості.

Переважає більшість учнів спеціальної загальноосвітньої школи для дітей із ТПМ має загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ). Діти зазначеної категорії мають дефекти фонетико-фонематичної, лексичної та граматичної будови мовлення (Г. Каше, І. Колпаковська, Р. Лалаєва, Р. Левіна, А. Маркова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Уфимцева, Т. Ушакова, О. Шахнарович та ін.). Неповноцінна мовленнєва діяльність впливає на формування у дітей

інтелектуальної, сенсомоторної, сенсорної та емоційно-вольової сфери (Л. Андрусишина, Ю. Гаркуша, Г. Гуровець, Л. Виготський, І. Власенко, О. Мастюкова, І. Маєвська, Є. Соботович, О. Усанова та ін.). Все це обмежує їхні можливості сприймання усного мовлення, прочитаного тексту, спілкування, перешкоджає процесу засвоєння знань і набуття певних умінь (Л. Бартенєва, Е. Данілавічюте, В. Ільяна, О. Ревуцька, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шевченко, М. Шеремет та ін.).

Провідну роль у психічному розвитку дітей молодшого шкільного відіграє навчання (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін). У психології та дидактиці в структурі навчальної діяльності виділяють три взаємопов'язаних компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний. Молодший шкільний вік є сензитивним для становлення операційного компонента навчально-практичної діяльності дитини. Цей вид діяльності має великий вплив на подальший психологічний розвиток дітей, зокрема на формування психічних новоутворень. Труднощі оволодіння учнями початкових класів із ТПМ навчально-практичною діяльністю виявляються в особливостях її змістового, операційного й мотиваційного компонентів. Під «змістом» навчально-практичної діяльності дітей у процесі засвоєння знань про будову слова розглядаються знання у галузі фонетики, граматики, лексики та практичні вміння з їх застосування. Учні з мовленнєвими вадами зазнають труднощів у самостійному формулюванні граматичних завдань, знаходженні засобів для їх досягнення, як загальнонавчального характеру, так і зумовлених структурою мовленнєвого дефекту.

Повноцінне засвоєння молодшими школярами з ТПМ граматичних знань передбачає достатній рівень сформованості розумових операцій таких як: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація та ін. (О. О. Леонтьєв, Є. Соботович, В. Тищенко, О. Шахнарович та ін.). На уроках української мови діти виконують різні види мовного аналізу (звуковий, лексичний, словотворчий, морфемний). Мовний аналіз сприяє розвитку в учнів логічного мислення, умінь користуватися розумовими прийомами аналізу та синтезу, усвідомленню навичок грамотного письма і правил побудови усного й писемного мовлення.

Враховуючи особливості мовленнєвого та психофізичного розвитку дітей із ТПМ ми пропонуємо формувати навички свідомого мовного аналізу в три етапи. Зміст роботи на кожному етапі визначається поступовим ускладненням навчального матеріалу з урахуванням збережених аналізаторів та їх функціонування в різних комбінаторних умовах. Так, на першому етапі навчання відбувається з опорою на зоровий аналізатор. На другому етапі зміст навчання ускладнюється за рахунок поступового усунення зорової опори та

спрямування слухової уваги учнів на зміст завдання. Використовуються види роботи, спрямовані на розвиток розумових операцій з мовними одиницями, а саме: порівняння, аналіз, класифікація. Застосування зазначених прийомів сприяє спрямуванню уваги школярів на семантику морфологічних елементів слова та вирішенню проблеми переходу до свідомого виконання завдань. На третьому етапі закріплюються та вдосконалюються навички різних видів мовного аналізу, уміння використовувати морфологічні одиниці у власному мовленні.

За результатами теоретичного аналізу спеціальної літератури (А. Захарова, В. Орфінська та ін.) нами з'ясовано, що морфеми формуються на основі фонем і морфологічна система є надбудовою над фонетичною, при засвоєнні морфологічної мовної системи великого значення набувають операції зі звуковою структурою слова. Значна роль тут належить таким процесам, як фонематичний слух, фонематичне сприймання та фонематичний аналіз. Стан сформованості фонематичних процесів забезпечує не тільки розрізнення звуків, але і розпізнавання морфем, слів та їх форм, адже діти набагато краще сприймають і розрізняють закінчення слів, префікси в спільнокореневих словах, загальні суфікси, слова складної звуко-складової структури.

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо, що роботу над формуванням у молодших школярів із ТПМ знань про морфологічні елементи слова необхідно розпочинати саме з розвитку фонематичних процесів, оскільки морфема є структурною граматичною одиницею, що інтегрована на фонемах, має фонологічну структуру, свій звуковий вияв. Комбінаторні звукові зміни, яких зазнають окремі морфеми в морфемних поєднаннях, та звукових чергуваннях, що виконують морфологічну функцію. Морфемний аналіз ґрунтується на сформованих раніше «нижніх» рівнях аналізу, зокрема фонематичного, оскільки морфемний аналіз є набагато складнішим видом аналітичної діяльності (передбачає одночасне врахування двох компонентів слова – формального й семантичного).

На першому етапі відбувається відпрацювання в учнів уміння аналізувати звуковий склад слів з опорою на зорове сприймання (фішки, картинки, схеми та ін.). З опорою на власне промовляння (другий етап), артикулювання допомагає чітко розрізняти звуки, встановлювати їх наявність та послідовність. Дії та операції, які виконують учні, відбуваються з виключенням матеріалізованих опор, з підключенням власної вимови. Оволодіння молодшими школярами операціями фонематичного аналізу (за уявленнями) відбувається на третьому етапі. Продемонструємо на прикладі декілька таких завдань.

Завдання. Учням пропонують уважно роздивитися малюнки мовчки; розглянути малюнки та озвучити їх і визначити спільний звук: *солома, стіл, просо, роса, ліс; коза, заєць, гудзик, віз.*

Завдання. Учням пропонують роздивитися малюнки мовчки, знайти ті, які починаються (закінчуються) на заданий звук, покласти під ними фішку; розглянути малюнки та озвучити їх.

Завдання. Учням пропонують уважно розглянути малюнки (*мак, стіл, цукор, кінь*) і показати (записати) цифрою кількість звуків у їх назвах.

Звуковий аналіз припускає не тільки вміння учнів виділити певний звук зі слова, уміння почути, упізнати його в інших словах, а й самостійно добирати слова з певним звуком, що є показником свідомого ставлення до фонетичної структури слів. Важливою умовою застосування цього прийому є добір для впізнавання звука і таких слів, у яких він відсутній. Це загострює слухову увагу учнів, запобігає звичайному вгадуванню.

Одним із істотних напрямів є робота над паронімами, оскільки пароніми подібні між собою за звучанням і частковим збігом морфемного складу. Виходячи із зазначеного, у процесі виконання завдань особлива увага приділялася усвідомленню спільності морфем за відмінностей у семантиці.

Завдання. Учням пропонують розглянути картинки та самостійно назвати кожну; розглянути картинки мовчки, встановити різницю. Порівнювані звуки знаходилися в різних позиціях (на початку *рак – мак*, у середині *коза – коса*, у кінці *сом – сон*). Близькі за своїм звуковим складом морфемі різнилися в паронімах як окремими голосними (*кит – кіт, фірма – ферма*), так і приголосними (*плюш – плющ, вести – везти, гілка – білка*). Оскільки досить часто значення паронімів диференціюються за допомогою різних суфіксів та префіксів, учням було запропоновано для аналізу слова: *людський – людяний, тримати – підтримувати*.

Ускладненим варіантом такого завдання є зміна стимульної основи – учні самостійно утворюють нові слова, змінюючи лише одну букву (*сік – □□□; лак – □□□; річ – □□□, роса – □□□; чути – □□□□; колос – □□□□; козуля – □□□□□*).

Подані завдання крім розвитку в учнів початкових класів із ТПМ фонематичних процесів, сприяють розвитку логічного мислення, умінь аналізувати, узагальнювати інформацію, робити відповідні висновки.

Морфемний аналіз має на меті встановлення того, із яких значущих частин (морфем) складається слово, тобто визначення його структури. Під морфемною структурою слова розуміють взаємозв'язок між морфемами, які входять до складу певного слова (словоформи), послідовність розміщення морфем у слові (словоформі).

На нашу думку, формувати в учнів початкових класів із ТПМ операції морфемного аналізу необхідно поетапно: вміння виділяти звуковий (буквений) склад морфем; абстрагувати їх значення;

співвідносити формальну залежність зі значенням. Спочатку зазначені операції відпрацьовуються на кореневій морфемі та закінченні, потім школярі навчаються виділяти афікси. Вирішення цього завдання передбачає формування в учнів наступних навчальних дій: визначати позицію морфеми в слові; знаходити загальну морфему в низці спільнокореневих і одноафіксальних слів; встановлення значення морфеми.

Продемонструємо на прикладі декілька таких завдань.

Завдання. Учням пропонують уважно прочитати слова, визначити, які слова містять певну морфему (*ви-, при-, про-*), покласти під задану морфемою фішку одного кольору: *привели – провели – притягнули – прискакали – проскочили.*

Завдання. Учням пропонують уважно прочитати слова. Визначити морфеми і пояснити їх місце (на початку, в середині чи в кінці) у словах: *вис; видний, виданий; передок, передбачення* і под.). Покласти фішку під її місцеположення: *підйомний – підводна – підземний; котик – м'ячик – столик.* Порівняти звукову будову морфем (*беру, брати, вибір, збори, збирання*) і т.п.

Завдання словотворчого аналізу заключається у встановленні словотворчої структури слова (виділення твірної основи слова й послідовності приєднання афіксів). Для того щоб виконати словотворчий аналіз необхідно: знайти первинне слово (твірну основу, від якої утворено певне слово); словотворчі афікси і визначити, яким способом воно утворене.

Словотворчий аналіз сприяє усвідомленню учнями морфемної будови слова, розвитку слововикористання. Обов'язковий етап словотворчого аналізу – дати тлумачення лексичного значення слова. Встановлюючи значення слова, учні звертають увагу до його складу, до значення морфем, які його складають, а це призводить до вичленення саме тієї морфеми, за допомогою якої відбувається утворення похідного слова від первинного.

Застосування прийому тлумачення значення слів, на нашу думку, досить ефективно, оскільки дає змогу не тільки пояснити значення незнайомого слова, а й показати різницю у значеннях спільнокореневих слів і паронімів (*дружний (згуртований) – дружний клас, дружна сім'я; дружній (приятельський, схвальний) – дружній погляд, дружня усмішка*).

Лінгвістична суть словотворчого аналізу дає можливість визначити, які вміння необхідні учням для успішного оволодіння цим видом мовного аналізу: вміння виділяти всі значущі частини слова; вміння групувати спільнокореневі слова, класифікувати словотворчі гнізда зі схожими звуковими комплексами (омонімічними коренями),

спільнокореневі слова і синоніми; добирати слова зі спільною афіксальною морфемою.

Словотворчий аналіз в початкових класах спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей із ТПМ необхідно організовувати під керівництвом педагога, оскільки навичками такого аналізу школярі з мовленнєвими вадами володіють недостатньо. Наприклад, вчитель запитує: «Від якого слова утворене пояснювальне слово? Чому цей предмет назвали саме так?» (*верховіття* – верхня частина дерева, верхні гілки (віти).

Спираючись на те, що словотворчий аналіз, як і будь-який інший вид мовного аналізу, потребує від учнів активної роботи думки, відкриває значні можливості для оволодіння школярами цілою низкою прийомів розумової діяльності (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення), що дозволяє усвідомлено використовувати їх у певній послідовності при розв'язанні різноманітних мовленнєвих завдань, ми проаналізували спеціальні спостереження за фактами словотворення в мові. Така робота сприяє формуванню в учнів із мовленнєвими вадами уміння визначати «живі» словотворчі зв'язки між словами, які знаходяться один з одним у мотиваційних відношеннях, що дозволяє школярам глибше проникнути у зміст похідного слова та виявити лексико-словотворчі зв'язки між словами в словотворчих парах в процесі проведення словотворчого аналізу.

Систематичне і цілеспрямоване проведення лексичного аналізу в процесі вивчення молодшими школярами розділу «Будова слова» на уроках української мови створює умови для розвитку мовлення учнів, формування в них уміння точно вживати слова з урахуванням їх значення, стилістичного та емоційного забарвлення, сполучуваності тощо.

Метою лексичного аналізу слова є характеристика слова, яка розкриває його лексичне значення й особливості вживання. Продемонструємо на прикладі декілька таких завдань.

Завдання. Об'єднай слова-синоніми у синонімічні ряди за допомогою цифр 1, 2, 3: *запашний, довгий, прекрасний, чудовий, духмяний, вродливий, симпатичний, ароматний, затяжний, пахучий, вічний.*

Завдання. Підкресли пари антонімів у прислів'ях: *Умів узяти, умії і віддати. Учення – світ, а невчення – сутінки. Корінь праці гіркий, але овоч – солодкий. Удар забудеться, а слово пам'ятається.*

Завдання. Із кожного рядка викресли зайве слово: *огорожа, паркан, ворота, тин; азбука, абетка, алфавіт, задача; будинок, дім, хата, сарай; заметіль, віхола, завірюха, сніг, хурделиця.*

Таким чином, запроваджена методика формування в учнів початкових класів із ТПМ навичок свідомого мовного аналізу позитивно

позначається на рівні сформованості умінь виділяти й позначати морфологічні елементи слова, добирати спільнокореневі слова до заданого слова, диференціювати спільнокореневі слова й слова з омонімічними коренями і синонімами, утворювати слова з однаковими та різними афіксами. Ефективність використання запропонованої методики підтверджується її позитивним впливом як на процес навчання української мови учнів, так і у системі логопедичної роботи з метою корекції дисграфії та дизорфографії.

Список використаних джерел

1. **Алексеева В. И.** Особенности развития мышления учащихся 1 – 3 классов школ для детей с тяжелыми нарушениями речи / В. И. Алексеева // Проблемы воспитания и обучения при аномальном развитии речи / [под ред. Л. И. Белякова]. – М. : 1989. – № 5. – С. 4-8.; 2. **Гальперин П. Я.** Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий / П. Я. Гальперин. – М., 1968. – 135 с.; 3. **Гейгер Р. М.** О научных основах морфемного и словообразовательного анализа в школе / Р. М. Гейгер // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. докл. конф. – Ташкент : ТашкПИ, 1978. – С.191-195.; 4. **Илютович К. С.** О соотношении морфемного и словообразовательного анализа // Рус. яз. в школе. – 1974. – № 2. – С. 99-104.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. **Alekseeva V. I.** Osobennosti razvitiya myshleniya uchaschihsya 1-3 klassov shkol dlya detei s tyazhelymi narusheniyami rechi / V.I. Alekseeva // Problemy vospitaniya i obycheniya pri anomalnom razvitii rechi / [pod red. L. I. Belyakova]. – M. :1989. – №5. – S. 4-8.; 2. **Galperin P. Ya.** Formirovanie znaniy i umeniy na osnove teorii poetapnogo usvoeniya umstvennyh deistviy / P. Ya. Galperin. – M., 1968. – 135 s.; 3. **Geiger R. M.** O nauchnyh osnovah morfemnogo I slovoobrazovatel'nogo analiza v shkole / R.M.Geiger // Aktualnye problemy russkogo slovoobrazovaniya: sb. dokl. konf. – Tashkent : Tashk.PI, 1978. – S. 191-195.; 4. **Pyutovich K. S.** O sootnoshenii morfemnogo I slovoobrazovatel'nogo analiza // Rus. yaz. v shkole. – 1974. – №2. – S. 99-104.

O. M. Grynenko, T. L. Laktyushina, O. O. Surina. Peculiarities of formation of the habits of conscious language analysis of the junior school pupils with heavy speech disturbances. The article is devoted to the problem of forming the habits of the conscious language analysis in the process of studying the word-building by the junior school pupils suffering from the heavy speech disturbances. The elementary course of the Ukrainian language at a special general education school for children with heavy speech disturbances is one of the

main educational subjects. The main aim of the lessons of the Ukrainian language is to provide for the free mastery of the Ukrainian language as a means of communication and cognition, as well as for the successful self-realization of a personality. The overwhelming majority of pupils studying at a special general education schools for children with heavy speech disturbances suffer from the general underdevelopment of speech. Children of the above-mentioned category have some defects of the phonetic-phonematic, lexical and grammatical spheres of speech construction. Deficient speech activity, in its turn, influences the formation of different other spheres of children functioning, namely intellectual, sensor-motor, sensor and emotion-volitional. These entire factors limit their possibilities of acquiring oral speech, the text already read by them, communication; it hinders the process of assimilating knowledge and getting certain skills. During the Ukrainian language lessons children fulfill different kinds of language analysis (sound, lexical, word-building, morpheme). Language analysis contributes to the development of the logical thinking of pupils, their ability to use mental techniques of analysis and synthesis, comprehension of the habits of literate writing and the rules of oral and written speech building. The peculiar feature of the methods proposed by the authors lies in the fact that it takes into consideration the special character of the prevailing speech disturbance and thus, the choice of the leading directions in teaching such children. These leading directions foresee the organization of the successive activities of children on the formation of the mental operations with morphemes. It is proposed in the given article to form with the junior schoolchildren suffering from heavy speech disturbances the habits of the conscious speech analysis in three stages. The content of work at each stage is defined by the gradual complication of the educational material with taking into consideration the analyzers saved and their functioning under different combinatory conditions. Thus, at the first stage the teaching process takes place with the sight analyzer as a bulk (the techniques of visual modeling are used). At the second stage the content of education becomes more complicated at the expense of the gradual remove of the sight analyzer and directing of the auditory attention of pupils to the content of the task (such kinds of work as comparison, analysis, classification aimed at the development of the mental operations, are applied). At the third stage the habits of phonematic, morpheme, word-building analysis, and word-building constructioning are improved and consolidated. The game techniques, problem tasks and lexical exercises are widely used at each stage.

Key words: junior schoolchildren with heavy speech disturbances, language analysis, oral speech, written speech, grammar, lexics.

Отримано 9.02.2015 р.